ГЛАСНИК 42

српског археолошког друштва 2026

Током 2021. и 2022. године Народни музеј Србије спровео је прва археолошка истраживања тврђаве Купиник у Срему, једне од најочуванијих средњовековних фортификација у Војводини, која се због, специфичне структуре и положаја сврстава у тзв. водене градове. Први пут се помиње у повељама угарског краља Жигмунда Луксембуршког, крајем 14. века, као „краљевски" град. Током 15. века додељиван је у посед српских деспота и великаша, да би постао и резиденција последњих деспота из лозе Бранковића, потомака деспота Ђурђа Бранковића. Откривене целине и покретни материјал указују на живот у граду у време столовања Бранковића, али не и током 14. столећа. Археолошки су потврђени историјски подаци о разарању тврђаве 1521. године у походу Османлија на Београд, праћеним великим пожаром у коме су урушене спратне конструкције куле са каљевим пећима. Унутар бедема утврђено је више нивоа коришћења и нивелација, као и то да – иако је Купиник изгубио значај војнопограничне тврђаве у одбрани јужних граница Угарске – живот овде није сасвим замро.

(Пећњаци из рушевинског слоја разарања тврђаве 1521. године; фото: Вељко Илић, Народни музеј Србије)

Емина Зечевић
Народни музеј Србије

In 2021 and 2022, the National Museum of Serbia conducted the first archaeological research at the fortress of Kupinik in Srem, one of the best-preserved Medieval fortifications in Vojvodina, classified as a so-called water town due to its specific structure and position. It was first mentioned in charters of the Hungarian king Sigismund of Luxembourg in the end of the 14th century as a "royal" town. During the 15th century, it was granted to Serbian despots and nobles, and became the residence of the last despots from the Branković family, descendants of despot Đurađ Branković. Discovered units and mobile material are indicative of the period of life in the city during the reign of the Branković family, but not during the 14th century. Archaeological evidence confirmed historical data about the destruction of the fortress in 1521 during the Ottoman campaign against Belgrade, followed by a great fire in which tower floor constructions collapsed, with ceramic stoves. Within the ramparts, several usage levels and levelling activities were registered, showing that – even though Kupinik lost its significance as a military-border fortress in the defence of Hungary's southern borders – life here did not completely die out.

(Stove tiles from the fortress from the debris layer destroyed in 1521; photo: Veljko Ilić, National Museum of Serbia)

Emina Zečević
National Museum of Serbia

ГЛАСНИК

српског археолошког друштва

JOURNAL OF THE SERBIAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Број
Volume 42 2026

Београд Belgrade

ГЛАСНИК СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА

Уредник: Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд
Заменик уредника: Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

Редакциони одбор: Душан Михаиловић (Филозофски факултет, Универзитет у Београду), Роберт Вејлон (Одељење за антропологију, Универзитет Мичиген, Ан Арбор), Емина Зечевић (Народни музеј Србије, Београд), Гордана Јеремић (Археолошки институт, Београд), Иван Радман-Ливаја (Археолошки музеј, Загреб), Наташа Миладиновић--Радмиловић (Археолошки институт, Београд), Кристина Шарић (Рударско-геолошки факултет, Универзитет у Београду), Драгана Филиповић (Интердисциплинарни центар за археологију и еволуцију људског понашања, Универзитет Алгарве, Фаро), Пјотр Григоријевич Гајдуков (Археолошки институт Руске академије наука, Москва), Анастасиос Антонарас (Музеј византијске културе, Солун)

Издавач: Српско археолошко друштво, Чика Љубина 18–20, Београд
За издавача: Адам Црнобрња
Лектура и коректура (српски језик): Александра Шуловић
Лектура и коректура (енглески језик): Јелена Витезовић
Графички дизајн: Кристијан Релић
Штампа: BiroGraf, Београд

ISSN 0352-5678 (Штампано изд. / Print)
ISSN 3009-3503 (Online)
УДК 902/904

JOURNAL OF THE SERBIAN ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

Editor: Dragana Antonović, Institute of Archaeology, Belgrade
Assistant editor: Selena Vitezović, Institute of Archaeology, Belgrade

Editorial board: Dušan Mihailović (Faculty of Philosophy, University of Belgrade), Robert Whallon (Department of Anthropology, University of Michigan, Ann Arbor), Emina Zečević (National Museum of Serbia, Belgrade), Gordana Jeremić (Institute of Archaeology, Belgrade), Ivan Radman-Livaja (Archaeological Museum in Zagreb), Nataša Miladinović-Radmilović (Institute of Archaeology, Belgrade), Kristina Šarić (Faculty of Mining and Geology, University of Belgrade), Dragana Filipović (Interdisciplinary Center for Archaeology and Evolution of Human Behaviour – ICArEHB, University of Algarve, Faro), Pyotr Grigorievich Gajdukov (Institute of Archaeology, Russian Academy of Sciences, Moscow), Anastasios Antonaras (Museum of Byzantine Culture, Thessaloniki)

Publisher: Serbian Archaeological Society, Čika Ljubina 18–20, Belgrade, Serbia
For publisher: Adam Crnobrnja
Proof reading (Serbian): Aleksandra Šulović
Proof reading (English): Jelena Vitezović
Graphical design: Kristijan Relić
Printed by: BiroGraf, Belgrade

Часопис је објављен уз финансијску подршку Министарства културе Републике Србије.
The journal was published with the financial support of the Ministry of Culture of the Republic of Serbia

Београд 2026 Belgrade

САДРЖАЈ
CONTENTS

РАСПРАВЕ
STUDIES

Б. Трипковић, Д. Булић, К. Пенезић, Ј. Вуковић, А. Трипковић, Р. Шошић-Клинџић: Шанац у Обровчинама код Дубља (Богатић), локалитет типа обровац – истраживање и резултати 7

B. Tripković, D. Bulić, K. Penezić, J. Vuković, A. Tripković, R. Šošić-Klindžić: Šanac at Obrovčine in Dublje, an Obrovac-type of site – excavation and results ... 30

Ј. Коледин, А. Путица: Метал у метал, прича без краја: симболичке праксе, трансформације и третман металних предмета у оставама касног бронзаног доба 33

J. Koledin, A. Putica: Metal into metal, an endless story: symbolic practices, transformations, and treatment of metal objects in Late Bronze Age hoards 50

P. Milojević, D. Milošević Jović: The Early Iron Age horizon at the site of Kafilerija, near Ćuprija 59

П. Милојевић, Даница Милошевић Јовић: Хоризонт раног гвозденог доба са локалитета Кафилерија код Ћуприје 76

С. Ј. Крстић: Алтернативни приступ интерпретацијама импортованих посуда из кнежевских гробова: примена антрополошких модела коменсалног гостопримства 81

S. J. Krstić: An alternative approach to interpretations of imported vessels from princely graves: application of anthropological models of commensal politics 100

M. Dimitrijević, J. Whitehouse: Roman aqueducts north of the palace complex at Glac near ancient *Sirmium*. Results of archaeological surveys 101

М. Димитријевић, Ц. Вајтхаус: Римски водоводи северно од комплекса палате на Глацу код античког Сирмијума. Резултати археолошких рекогносцирања 138

Д. С. Радисављевић, М. Б. Миловановић: Црква Свете Петке на Грабовачком брду код Трстеника и археолошка топографија њеног окружења 141

D. S. Radisavljević, M. B. Milovanović: The Church of St. Petka on Grabovačko Brdo near Trstenik and the archaeological topography of its surroundings 172

А. Ђукић: Рудник гвожђа у селу Ба код Љига 175
A. Đukić: Iron mine in the village of Ba near Ljig 200

ИСКОПАВАЊА И РЕКОГНОСЦИРАЊА
EXCAVATIONS AND SURVEYS

P. Milojević, M. Muminović Božić, D. Matović: Prehistoric sites on the right side of the Beli Timok valley in the Knjaževac region 203

П. Милојевић, М. Муминовић Божић, Д. Матовић: Праисторијски локалитети на десној долинској страни Белог Тимока у књажевачком крају 229

Д. Милановић, М. Антонијевић, М. Селаковић: Архитектонски остаци и карактер баденског насеља у Кленку код Шапца: Заштитна археолошка истраживања 2021–2022. године 237

D. Milanović, M. Antonijević, M. Selaković: Architectural remains and character of the Baden settlement in Klenak, near Šabac: Protective archaeological research 2021–2022 269

Т. Станковић Пештерац: Резултати систематског ископавања римске виле рустике на локалитету Врањ у Хртковцима 2008. године 271

T. Stanković Pešterac: Results of the systematic excavations of a Roman *villa rustica* at the site of Vranj in Hrtkovci in 2008 307

К. Дмитровић: Резултати археолошких истраживања на локалитету Двориште Музеја у Чачку 2024. године 309

K. Dmitrović: Results of archaeological excavations in the Courtyard of the National Museum Čačak in 2024 333

Е. Зечевић: Тврђава Купиник – резиденција сремских Бранковића у светлу првих археолошких истраживања 337

E. Zečević: The fortress of Kupinik – residence of the Branković family of Srem in the light of the first archaeological research 365

И. Кајтез, Т. Пушица: Средњовековни град Милешевац, прелиминарни резултати археолошких ископавања 2025. године 369

I. Kajtez, T. Pušica: Preliminary results of archaeological excavations of the medieval fortress of Mileševac in 2025 391

М. Васиљевић, М. Зековић: Археолошка истраживања средњовековне цркве – ротонде на локалитету Гувниште код Бача 2023. године 395

M. Vasiljević, M. Zeković: Archaeological research of the medieval church–rotunda at the site of Guvnište, near Bač, in 2023 420

ПРИЛОЗИ ИЗ АРХЕОЛОШКИХ ЗБИРКИ
CONTRIBUTIONS FROM ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS

E. Laflı: A Roman bronze statuette of Aphrodite Anadyomene from western Turkey 425

Е. Лафли: Римска бронзана статуета Афродите Анадиомене из западне Турске 435

М. Игњатовић: Бронзана укосница са главом у облику женског портрета из околине Старе Паланке, на Дунаву – контекстуална анализа 437

M. Ignjatović: Eine Haarnadel aus Bronze mit einem Kopf in Form eines Frauenporträts aus dem Gebiet von Stara Palanka an der Donau – Kontextanalyse 446

В. Вујадиновић, Ђ. Јеремић: : Опеке са жигом Друге делматске кохорте (*Cohors II milliaria Delmatarum*) из Чачка 449

V. Vujadinović, Đ. Jeremić: Bricks with the stamp of the Second Delmatian cohorts (*Cohors II milliaria Delmatarum*) from Čačak 461

ПРИКАЗИ
REVIEWS

К. Дмитровић: Критички осврт на докторску дисертацију „Археолошки локалитети као културно наслеђе и предмет истраживања. Наслеђе римског периода у урбаном ткиву Чачка" Марије Алексић Чеврљаковић 465

IN MEMORIAM

Звонимир Недељковић (1947–2026)
(Неда Мирковић Марић) 475

Жељко Јеж (1953–2026)
(Владимир Пецикоза) 479

ДОДАТАК
APPENDIX

Упутство ауторима 485
Guidelines for the authors 486

Уређивачка политика 487
Editorial policy 488

https://doi.org/10.18485/gsad.2026.42.12

ТВРЂАВА КУПИНИК – РЕЗИДЕНЦИЈА СРЕМСКИХ БРАНКОВИЋАУ СВЕТЛУ ПРВИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА

Емина Зечевић
Народни музеј Србије, Београд

e-mail: e.zecevic@narodnimuzej.rs

Оригинални научни рад
Примљено: 3. 5. 2026.
УДК: 904:623.1(497.113)"14/15"
Прихваћено: 28. 7. 2026.
902.2(497.11)"2021/2022"

Апстракт: *У оквиру пројекта Народног музеја Србије, у две кампање током 2021. и 2022. године, спроведена су прва археолошка истраживања тврђаве Купиник у Срему. Први пут поменут у повељама угарског краља Жигмунда Луксембуршког, крајем 14. века, као „краљевски" град, током 15. века додељиван је у посед српских деспота и великаша, да би постао и резиденција последњих деспота из лозе Бранковића, потомака деспота Ђурађа Бранковића. Реч је о једној од најочуванијих средњовековних фортификација у Војводини, специфичне структуре и положаја према којима се сврстава у тзв. водене градове. Приликом сондажних радова око улазне Куле-капије на североисточном бедему тврђаве, уз разноврстан покретан материјал добијени су први подаци о дубини, стању и изгледу темеља њених зидова, а откривене су и нове грађевинске структуре које са покретним мостом над воденим ровом чине целину, што отвара низ питања о фазама градње. Током ископавања унутар тврђаве, у простору уз унутрашње лице западног зида куле, указано је на више нивоа коришћења и нивелација, са средњовековном нивелетом на око 3,5 м од затечене коте терена. Откривене целине и материјал указују на живот у граду у време столовања Бранковића, али не и током 14. столећа. Археолошки су потврђени историјски подаци о разарању тврђаве 1521. године у походу Османлија на Београд, с урушавањем спратова куле у великом пожару, као и да, изгубивши значај војнопограничне тврђаве у одбрани јужних граница Угарске, живот овде није сасвим замро.*

Кључне речи: *Купиник, водени град, Кула-капија, „вучја јама", српски деспоти у Угарској, резиденција сремских Бранковића, 15–16. век*

Тврђава Купиник, категорисана као непокретно културно добро од великог значаја представља једну од боље очуваних средњовековних фортификација у Војводини и спада у такозване водене градове. Налази се на југозападној периферији села Купиново у Доњем Срему (општина Пећинци), на малом узвишеном платоу у мртваји реке Саве, данас познатој као Специјал-

Сл. 1. Положај локалитета у Купинову: 1. тврђава Купиник; 2. Црква Светог Луке; 3. Црква Свете Ангелине (манастир Обед)

Fig. 1. Location of the sites in Kupinovo: 1. Kupinik fortress; 2. Church of St. Luka; 3. Church of St. Angelina (Obed Monastery)

ни резерват природе Обедска бара, окружен мочварним земљиштем. Удаљен је мање од 200 м од задњих сеоских кућа, међу којима су и оне најстарије заштићене као Етно-парк, и Цркве Светог Луке, смештеним на крајњем југозападном крају греде дуж које пролази главна сеоска улица (сл. 1). Обедска бара представља заправо стари меандар Саве, од чијег корита је Купиник, по свему судећи, увек био довољно удаљен тако да је његова позиција у окружењу баре имала изузетан стратешки значај; према оваквом положају и неким другим карактеристикама Купиник је веома сличан тврђави у Бачу, другом *воденом* граду на територији Србије, изграђеном на уздигнутом терену унутар некадашњег дубоког меандра реке Мостонге, који је у већој мери археолошки истражен.[1]

Тврђава има четвороугаону основу са четири истурене угаоне куле различитог облика повезаним масивним бедемима око којих је постојао дубок шанац, док је улаз био кроз пету кулу на средини североисточног бедемског зида. Данас су видљиви остаци улазне правоугаоне и три угаоне

[1] Станојев 2019, 163–164. У овој монографији су представљени резултати свих археолошких истраживања на тврђави и у њеној околини, те иако је веома тешко пратити и повезати целине и налазе, изузетно је корисна због приказа обимне археолошке покретне грађе; добар њен део је сродан материјалу са Купиника.

Сл. 2. Обрађени дигитални модел терена (DTM) Купиника са окружењем: 1. тврђава; 2. подграђе; 3. палисада са кулама; 4. одбрамбени ров; 5. канал Вок; 6. насеље; 7. Црква Светог Луке

Fig. 2. Processed DTM of Kupinovo with the surrounding area: 1. fortress; 2. suburb; 3. palisade with towers; 4. defensive ditch; 5. Vok channel; 6. settlement; 7. Church of St. Luka

куле (шестоугаоне, осмоугаоне и кружне), док су четврта – северозападна кула – и делови западног и готово у целини северног бедема очувани у остацима једва приметним у конфигурацији терена или сасвим без видне надземне структуре. При зидању је за лице бедема коришћена опека сложена у правилним водоравним редовима, а у маси зида је трпанац (ломљени комади камена и опеке у кречном малтеру), са понеким редом опеке хоризонтално постављеним у ширини целог зида, ради изравњавања конструкције (Шмит и Бошковић 1939, 320). Са источне стране (зиданим бедемима) утврђеног дела града налази се широки плато подграђа, са данашњом котом терена просечно пола метра нижом од оне унутар тврђаве, и знатно издигнуте у односу на дно баре и околни терен, што потврђује и LIDAR снимак тла (сл. 2).[2] Из подграђа, опасаног вероватно дрвеном палисадом и кулама на угловима (на шта указује стање на терену и овај ласерски снимак

[2] Крајем 2020. године, у оквиру пројекта, обављено је и планирано ласерско LIDAR снимање из ваздуха (GeoGis Consultans из Београда), према договору и у сарадњи са општином Пећинци, која је средства обезбедила на конкурсу Покрајинског секретаријата за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама (даље: Покрајински секретаријат).

тла), у део града утврђен изузетно масивним бедемима улазило се преко висећег моста подигнутог изнад одбрамбеног рова испуњеног водом, кроз Кулу-капију.

Унутрашњост тврђаве, као и већи део површина уз зидове, с временом је обрасла у бујну вегетацију – ниско растиње и велики број стабала разног дрвећа, док је јарак са прилазне стране добрим делом запуњен, показаће се слојевима насипа, али и ерозијом терена, тј. честим наплавинама током високог водостаја Саве. Наиме, канал Вок с природном депресијом (који деле плато са подграђем и тврђаву од простора на коме се налази Црква Светог Луке и комплекс Етно-куће) повезује Саву са Обедском баром, која се у време високог водостаја пуни водом из реке; обратно, за време ниског водостаја вода из Баре отиче у супротном смеру. Велике количине падавина уз подземне воде у данима високог водостаја показале су у новије време да висок плато подграђа остаје изван површине воде, али и да шанац уз североисточни бедем бива под водом до самог лица зида подстичући урушавање фасадне цигле и оштећење темељних зона. До средине 20. столећа, судећи по плану који је по опису тадашњег власника парцеле сачинио Ђурђе Бошковић (Шмит и Бошковић 1939, 326 с нап. 52, сл. 7), осим и данас видљивих остатака бедема и кула, у унутрашњости тврђаве су се налазили остаци веће грађевине са више просторија, у облику латиничког слова L, од које се данас може уочити тек делић зида на једном месту; тврђаву је, уз Земун и Панчево, сврстао међу типичне представнике готске епохе (Исто, 328 с нап. 58). Унутар дворишта тврђаве (Замка)[3] свакако би требало да се налазе и друге грађевине, те и објекти различитих намена наслоњени на бедеме.

Иако се већ с почетка 20. века помиње у текстовима у којима се прати историја Срема, а затим и у веома обимној историјској литератури посвећеној личностима и догађајима 15. и 16. века који су одредили судбину српског народа и државе у сложеним односима двоструког вазалства према Угарској и Турској, Купиник као последње стоно место српских деспота из рода Бранковића у нашој историографији није добио заслужено место.[4]

[3] Користићу термин *тврђава* (под којим је Купиник и категорисан) за овај део града утврђен зиданим бедемима, иако би у функционалном смислу, према западној номенклатури, то био утврђени *замак* (утврђени резиденцијални комплекс владара или феудалца, уједно и административни центар за околно подручје), као што је и у Бачу, уп. Вујовић 2008, 5–7.

[4] Поменуту литературу је тешко и само набројати, но ипак Купиник није био предмет посебне студије, ни наших, али колико ми је познато, ни мађарских аутора. За кратку историју града уз попис основних извора и литературе видети Мишић 2010, 162–164. Једину изложбу посвећену Купинику приредио је Завичајни музеј Руме, с којом је начињен важан помак ка упознавању шире јавности са историјом овог места (Бошковић и Одобашић 2016).

Не зна се када је Купиник изграђен. Претпоставља се да су га зидали Мађари, свакако знатно пре првог нама познатог писаног помена у повељи угарског краља Жигмунда Луксембуршког (1386–1437) из 1387. године, под именом Kulpen, као „краљевски замак", уз Београд и Битву (... et castra regalia Bytva, Kulpen et Nadurfeyrwar...), који је његов син повратио од побуњеника Јаноша и Ласла Хорватија; под називом Kölpény, у Жигмундовој повељи из 1388. године, такође се помиње уз поновно заузимање ових градова које су били окупирали побуњени хрватски великаши (Thalloczi, Aldasy 1907, 21, LIX; 22, LXII). Даља судбина Купиника је позната захваљујући сачуваним писаним изворима из којих се види како је град током 15. столећа мењао господаре, уз бројна сведочанства о све већем досељавању српског живља у јужну Угарску, услед чега је она, од средине овог века, све више добијала српско обележје (ИСН II, 248–249, 314–329, 431–444). Већ по наслеђивању престола, у замену за Београд, српски деспот Ђурађ Бранковић од краља Жигмунда добија поседе у Угарској, поред оних које је раније држао деспот Стефан Лазаревић;[5] према повељи из 1428/1429. „град Купиник" пре свих других поседа Ђурађ потврђује у „вечну баштину" свом великом челнику Радичу Поступовићу, да би се Купиник нашао међу српским градовима које су Турци, према тзв. Сегединском споразуму (1444), након пет година од првог пада Деспотовине, вратили деспоту, а потом и као предмет споразума (1451) по коме су деспотова угарска добра требала припасти Јовану Хуњадију (Спремић 1994, 95, 116, 296). Српски летописи бележе рањавање и заробљавање старог деспота у Купинику, а по неким изворима та незалечена рана је била и узрок његовој смрти (Исто, 473 с нап. 85, 494 с нап. 64–65). Обновом поседа у Срему и уз титуле деспота које је угарски краљ Матија Корвин (1458–1490) доделио унуцима деспота Ђурђа – Вуку Гргуревићу, легендарном Змај Огњеном Вуку, Јовану и Ђорђу (потоњем митрополиту Максиму), последњим изданцима владарске лозе Бранковића – започиње епоха последњих српских деспота Бранковића у Угарској и Купиника као њихове резиденције; овај период, од седме деценије 15. века па до првих година 16. столећа (1464–1502), обележен је борбом за обновом српске државе у којој су Срби Сремске Бранковиће, представнике последње српске средњовековне династије, видели као владаре, а они су прихвативши владарску улогу издавали повеље у Купинику, бринули о српским манастирима и били њихови ктитори, окупљајући свој народ у одбрани православља и

[5] Нема сагласности око тога да ли је неке градове, међу којима је и Купиник, а који су касније били у поседу Ђурђа Бранковића, Стефан Лазаревић добио још 1404. године од Жигмунда, поставши његов вазал, уп. Поповић 1939, 158; Спремић 1994, 95 с нап. 21; ИСН III, 125; Крстић 2020, 23.

у борби против Османлија (ИСН II, 373–389; 445–464; ИСН III, 121–134; Dinić-Knežević 1975; Крстић 2007). Божидар Горажданин, савременик догађаја у којима су освојени Београд и Шабац а Срем опустошен (1521), бележи да је Јелена, бивша деспотица (удовица Јованова, коју је краљ Владислав II преудао за Иваниша Бериславића, хрватског великаша, преписавши му поседе и титулу српског деспота; прим. аутора) невољно оставила „славни град Купиник" и дала се у бекство преко Дунава дубље у Угарску; а „славну и дивну земљу деспотову Турци попленише, а лепи град Купиник разоришe" (Стојановић 1905, 151, бр. 5590). То је и последњи податак о граду,[6] док се само Купиново помиње кроз турски попис Сремског санџака из 1566/69, као једно од 14 насеља у статусу вароши, с укупно 65 хришћанских кућа (Крстић 2007, 84–85).

Овом приликом Купиник ће први пут бити разматран у светлу археологије, на основу анализе и интерпретације грађе добијене у првим ископавања локалитета, предузетим тек у новије време.[7] Пројектом Народног музеја Србије *Купиник – последња престоница Бранковића и српско наслеђе у Војводини*, наиме, у две археолошке кампање током 2021. и 2022. године спроведена су прва ископавања на овом утврђеном средњовековном граду.[8] Претходила су му рекогносцирања реализована у прве две фазе пројекта, током 2019. и 2020. године, и том приликом је потврђено да шири простор око тврђаве, на западном завршетку греде на којој је формирано данашње насеље Купиново, представља делове некадашње градске вароши и њених целина (црква са некрополом), чији би значај у ширем временском и историјском контексту могао бити јасније сагледан тек уз допунска археолошка

[6] Сматра се да се Стефан Бериславић, син Иваниша и Јелене, на кога је угарски краљ пренео титулу српског деспота по очевој смрти, само накратко вратио у Купиник после повлачења турске војске 1522. године (в. Спремић 68, са нап. 99).

[7] Покретни археолошки материјал захтева посебну обраду и анализу која би умногоме превазилазила оквире овог рада, те ће овде бити приказани само налази који користе тумачењу стратиграфије.

[8] Чланови стручне екипе су били др Емина Зечевић (руководилац), Наташа Церовић и Јелена Премовић (археолози Народног музеја Србије, даље: НМС), као и археолози Перица Одобашић (Општина Пећинци), др Мирко Пековић (Војни музеј, Београд), Вања Вуксан (Историјски музеј Србије) и Дејан Вемић (Београд), уз повремено учешће студената археологије: Немање Павловића, Виктора Паскуља, Емила Николића и Еве Веселиновић. Обраду техничке документације обављао је Слободан Трипковић (НМС). Прва кампања (5–29. 9. 2021) реализована је скромним средствима издвојеним из редовног програма НМС, који финансира Министарство културе и информисања Републике Србије, да би за наредну кампању (5. 9 – 6. 10. 2022.) НМС, уз средства која је на конкурсу Покрајинског секретаријата обезбедила општина Пећинци, определио нешто већи износ. Боравак стручне екипе у просторијама Етно-куће у Купинову и у згради сеоске месне заједнице, током две године теренског рада, обезбедила је општина Пећинци.

истраживања.[9] Наиме, са оближњом Црквом Светог Луке, коју је подигао деспот Ђурађ Бранковић, и са црквом названом по деспотици Ангелини, на малом узвишењу у купинским гредама унутар Обедске баре, која означава место где се некад налазила црква брвнара и манастир Обед и везује се за последње српске деспоте Бранковиће,[10] Купиник чини јединствену културно-историјску целину (сл. 1).

Поменутим ласерским LIDAR снимањем из ваздуха, којим је обухваћена тврђава са широм околином, и наведеним претходним истраживањима, створени су услови за планирање почетка археолошких истраживања Купиника. Кренуло се са сондажним ископавањима ради добијања основне стратиграфске слике локалитета и документовања затеченог стања (дефинисања културних слојева, утврђивања дебљине рушевинског слоја и дубине и стања темеља бедема), све у циљу планирања дугорочне заштите, очувања, ревитализације и популаризације налазишта.[11] Избор места за постављање сонди условило је неколико разлога. Једини могућ прилаз граду са копна био је из правца подграђа, одакле се преко покретног моста над одбрамбеним

[9] Рекогносцирања су обављена веома малим средствима НМС у две кратке кампање, у периоду од 21. 11. до 1. 12. 2019. и од 15. до 29. 11. 2020. године. Боравак стручне екипе у просторијама Етно-куће у Купинову обезбедила је Општина Пећинци. Чланови екипе су били др Е. Зечевић (руководилац), Н. Церовић и П. Одобашић, археолози; техничку обраду документације обавио је С. Трипковић. Документација НМС (необјављено). Резултате рекогносцирања и ископавања самог Купиника, аутор ових редова је, у више наврата, презентовала на стручним и научним скуповима Српског археолошког друштва, као и на састанцима организованим за представнике надлежних установа заштите и локалног и других нивоа власти. У плану је публиковање резултата пројекта у виду археолошке топографије Купинова, у коме би посебно место заузео приказ археолошких радова на Купинику.

[10] Црква Светог Луке је била тема стручних текстова и расправа још од краја 19. столећа. Најстарији помен цркве из 1486. године у нашим летописима повезује се са преносом моштију деспота Стефана, сина Ђурђевог, у Купиник (Стојановић 1927, 43, бр. 36; 255, бр. 795а-б; 297, бр. 1236), што указује да је, ако не за ту прилику, пре тога сграђена. О ове две цркве в. Грујић 1939, 352–354, 360–363, 376–379; Бошковић 1939, 211–216. О резултатима археолошких истраживања унутар и око зидова Цркве Светог Луке и на простору гробља уп. Ђорђевић 1995, 122–125. За Сремске Бранковиће, кроз историјски преглед и изворе, незаобилазни су Dinić-Knežević 1975, 5–47 и Спремић 2007, 45–73.

[11] Предвиђено је да се реализација овог вишегодишњег пројекта систематског рекогносцирања и планских сондажних ископавања изабраних локалитета одвија по фазама, у оквиру којих би истраживања Купиника била приоритет. Из личних разлога, које је највише подстакао изостанак подршке сваке врсте од разних чинилаца, одустала сам од даљег руковођења пројектом и истраживањима Купиника. Стога је на иницијативу НМС, а у циљу дефинисања даљих активности на истраживању и могућностима обнове тврђаве Купиник, у општини Пећинци почетком 2023. године одржан састанак свих релевантних учесника, на коме је постигнут договор да се наставак истраживања Купиника препусти надлежном Заводу за заштиту споменика културе Сремска Митровица, чији су стручњаци били активни судионици у оквиру разних активности спроведених у пројекту НМС, пре свега на заштити и промоцији локалитета.

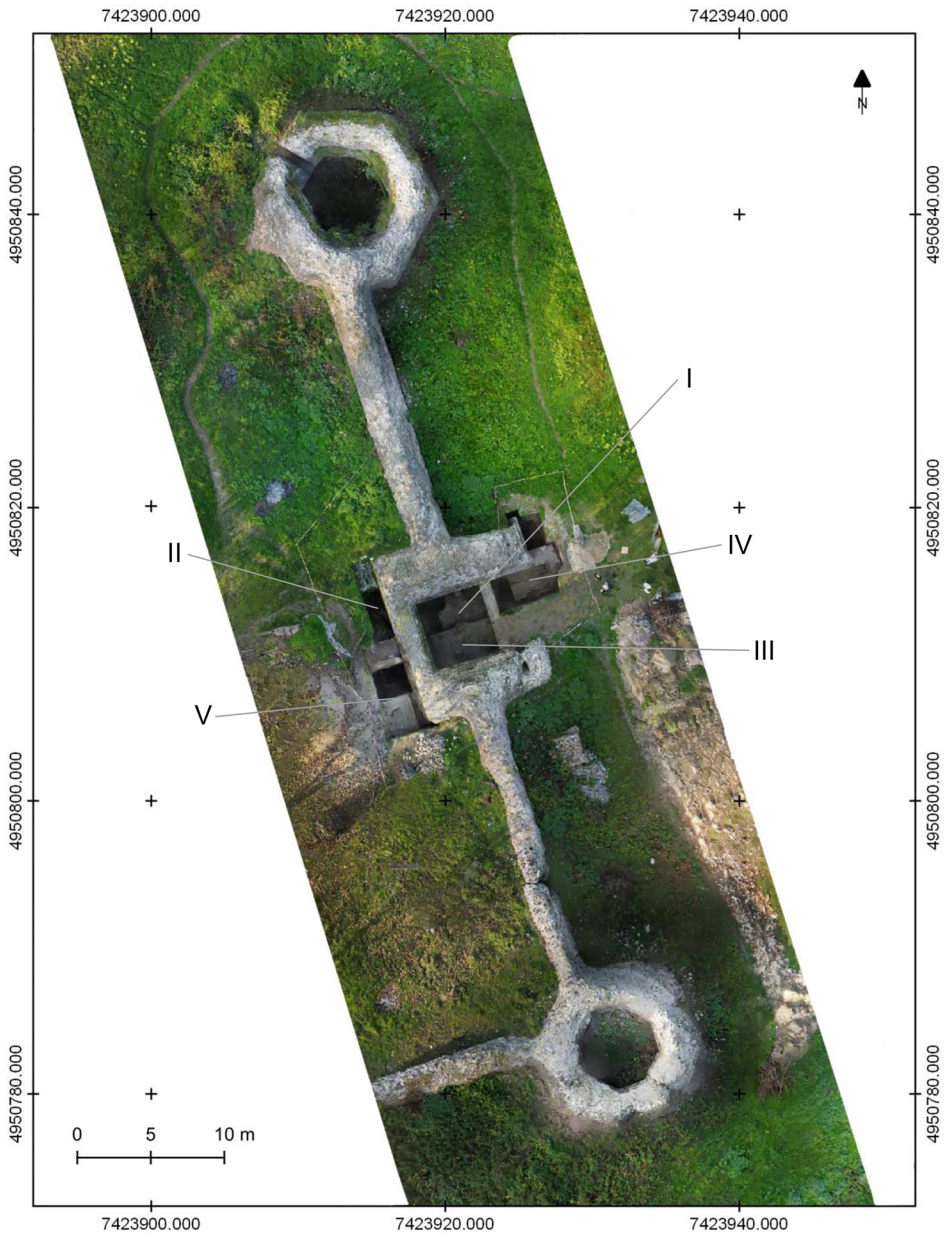

Сл. 3. Ортографија североисточног бедема са позицијама сонди I–V око улазне Куле-капије

Fig. 3. Orthography of the north-eastern rampart with the positions of trenches I–V around the entrance Gate Tower

ровом, кроз Кулу-капију, улазило у тврђаву; будући да се са те стране налази и данашњи прилаз тврђави и да је у непосредној визури посетилаца, односно у функционалној и просторној вези са насељем Купиново (и Црквом Светог Луке и Етно-кућом најнепосредније), у циљу културне и туристичке презентације, без угрожавања отворених и природних вредности самог локалитета и његовог окружења, улазна Кула-капија се наметнула као најатрактивнија и најсврсисходнија локација за почетна ископавања. Са укупно пет сонди обухваћена је цела унутрашњост куле (сонде I и III), део површине испред ње којом се зашло и у испуну рова (сонда IV са северним проширењем), као и површине унутар тврђаве дуж западног зида куле и уз углове у којима се њени зидови сустичу са зидовима североисточног бедема (сонде II и V)[12] (сл. 3). Након ископавања, у оквиру пројекта, реализовано је и фотограметријско снимање североисточног бедема и сонди око улазне куле ради документовања постојећег стања и израде 3Д модела, захваљујући којем су добијене прецизне слике зиданих структура у односу на оне археолошке.[13]

Улазна Кула-капија

Почетном сондом I обухваћена је северна половина унутрашњости куле, скидањем слојева у висини већој од три метра како би се дошло до дна темеља њеног северног зида. Међутим, неочекивано се на 0,10–0,15 м испод затечене коте тла појавила горња заравњена површина зида (ширине 0,73 м, обележен бројем 1),[14] знатно ужег од надземних, тј. данас видљивог северног и јужног зида куле, стојећи управно на њих и спајајући их, али не на угловима. Овим попречним зидом, наиме, смањена је унутрашњост куле у приближно квадратни простор, те је закључено да је подигнут у функцији некаквог носећег, тј. потпорног зида за конструкцију моста пред кулом. Зид је грађен истовремено са северним зидом, будући да је на ова два зида доиста само са спољне стране очувана мања површина малтера у танком слоју, који покрива њихова лица на истом нивоу; осим тога и неколико опека изнад горње коте зида 1, које „штрче" из лица северног зида, јасно указују на истовремену градњу, али и на насилно чупање опеке из горње зоне и овог и са

[12] Сонде I и II су копане 2021. године, а остале током друге кампање, уз велике потешкоће с обезбеђењем физичке радне снаге, због којих су обим радова и површине ископа смањени.

[13] Снимање и обраду података добијених овом методом обавио је крајем 2022. године колега А. Стаменковић (Подршка у пословању DIGDOC, Лесковац). Средства су обезбеђена преко општине Пећинци, на конкурсу Покрајинског секретаријата.

[14] На овај зид се, по свему судећи, односи податак о затрпаним остацима потпуно порушеног спољног зида улазне куле који је власник парцеле „приликом једног откопавања нашао" (Шмит и Бошковић 1939, 313 с нап. 12).

Сл. 4. Средњовековна нивелета унутар Куле-капије са укопима млађих јама (1–4), сонда I; 1. новчић у основи осмог откопа под рушевинским слојем; 2. новчић из јаме 1

Fig. 4. Medieval level inside the Gate Tower with more recent pits (1–4), trench I; 1. coin at the base of the eighth excavation layer under the rubble layer; 2. coin from pit 1

фасадног лица северног зида куле. Како је сондом I захваћена веома уска површина са спољне стране новооткривеног зида 1, то је тек приликом копања сонде IV у њеном наставку са источне стране он откривен у пуној висини (2,25 цм), али са последњим редом опеке на знатно нижој коти од дна лица (од опеке) на северном зиду (уп. сл. 11). Зид је имао две мање кружне „перфорације" у горњем и доњем делу, незнатно „смакнуте" по вертикали; такве рупе су уочене на свим осталим зидовима куле, као и на североисточном бедему, такође у два реда, али на различитим размацима и свакако у другој функцији. С унутрашње стране зида видни су и делови „крпљења" у зони уз северни зид куле (сл. 4).

Прва три откопа у сонди I чинили су углавном ерозивни слојеви наноса са већом количином уломака опеке и мало ломљеног камена, али и рецентним налазима стакла и метала, уз уломке керамичких посуда и пећњака.

У наредна четири откопа радило се у слојевима формираним током векова над масивним сипким горелим рушевинским слојем шута црвеносмеђе боје; реч је о мешавини прослојака земље различитог састава и боје с већом количином фрагментоване и целе зидне опеке (међу којом су и комади цигле са рељефним ознакама), понеким комадом кровне опеке и гвозденог лима, са ексерима и др. грађевинским металом, уз доста уломака керамичких посуда и лула, као и животињских костију. У горњој зони овог слоја сачувани су и делови две конструкције од опека истог формата сложених без везивног материјала, вероватно коришћених током некаквог привременог боравка у заклоњеном простору унутар зидова куле, и то у новије време; уз једну од њих, наиме, откривен је део грејне плоче рецентног шпорета, а у западном делу сонде III и већа концентрација гарежи и остатака угљенисаних греда измешаних са шутом и грудвицама распалог малтера. Да је било више фаза коришћења овог простора, указао је укоп веће и веома дубоке јаме (1) у поменути рушевински слој у самом северозападном углу сонде. У њеној испуни, коју је чинила тамномрка земља, нађено је мало уломака керамике, али и четири новчића, међу којима један дубровачки динарић из серије ковања 1693. године (Решетар 1925, 1844) (сл. 4/2). Слична ситуација је била у сонди III, где су у две, од укупно три јаме (6–8), укопане у овај исти слој пронађени налази (турска лула, делови керамичког лончића и стаклене посуде сликане белом бојом) који потврђују да је унутрашњост куле крајем 17. века, ако не и нешто раније, била у некаквој функцији (сл. 5).[15]

Поменути масивни рушевински слој интензивне црвеносмеђе боје констатован је на површини целе унутрашњости куле. У сонди III су очувани и цели делови дебелих угљенисаних греда уз велику количину гарежи, што показује да је овај слој паљевине – рушевински слој страдања у пожару – био таквог интензитета да је проузроковао обрушавање целе међуспратне дрвене конструкције и горњих спратова, од којих су неки били грејани каљевим пећима зиданим од пећњака (уп. сл. 5); наиме, уз бројне уломке и целе комаде опеке нађена је и велика количина лончића коничне форме, као и фрагмената звоноликих пећњака са шиљастим врхом, употребљаваних у конструкцијама пећи у 15. и 16. столећу (Поповић и Бикић 2004, 63, 65, 89, сл. 51; Станојев 2019, 224–226, бр. 19, 29–32) (сл. 6). Осим пећњака било је уломака керамичких посуда, кованика, фрагмената стакла и другог материјала, а у најнижем дебљем откопу (9. о .с.), у истом слоју са којим је и завршено ископавање у овој сонди, нађен је и уломак каменог ђулета и

[15] Украсу доњег дела крчага из јаме 8 налазе се аналогије у сликаној османској керамици 16–17. столећа са Београдске тврђаве, где су у слојевима од 17. столећа регистроване и бројне глинене луле различитих типова и декорације (Вікіć 2003, 80–84, 150–153; 130–132, сл. 124).

Сл. 5. Остаци рушевинског слоја са укопима млађих јама (6–8) у сонди III и ниво доњег слоја малтера са јамом 5 у сонди I: 1. остаци угљенисаних греда

Fig. 5. Remains of the ruin layer with more recent pits (6–8) in trench III and the level of the lower mortar layer with pit 5 in trench I: 1. remains of charred beams

Сл. 6. Пећњаци из рушевинског слоја
(разарање тврђаве 1521. године у походу Османлија на Београд)

Fig. 6. Pot-shaped stove tiles from the layer destroyed by fire
(destruction of the fortress in 1521 during the Ottoman campaign against Belgrade)

јако кородирани нечитак новчић. Тај слој рушења црвеносмеђе боје, у дебљини од готово 0,70 м, регистрован је и са спољне стране зида 1; у њему су затечени такође делови дебљих угљенисаних греда, већи комади опеке, али и један масиван камени профилисани блок (од довратника капије?) и други обрађених ивица, који није извађен из јужног профила. Из слоја тамномрке земље испод њега, са којим се у овом уском делу сонде I завршило копање, извађена је изузетно велика количина животињских костију и већи број камене ђулади различите величине (73 комада). Нема сумње да овај слој паљевине сведочи о разарању Купиника приликом похода Османлија у којем су освојени Срем, Шабац и Београд (1521); по масивности слоја може се закључити да је улазна кула била изложена нападима таквог интензитета да је у целини урушена у пожару.

Стратиграфска ситуација испод овог горелог рушевинског слоја унутар куле и са спољне стране зида 1 очекивано је била различита, будући да се сондом IV зашло и у простор изван куле и у испуну широког рова уз североисточни бедем. Глачањем основе следећег – осмог – откопа под слојем ове паљевине унутар куле издвојиле су се површине неправилног облика, различитог састава и боје, као и ивице и дна три укопа различитих димензија (јаме 2–4); међу њима је само јама 3, већих димензија и дубине, имала конструкцију од наслаганих целих комада опеке али и бројније налазе грнчарије, на основу које је утврђено да је њено укопавање уследило по рушењу куле. Но поменуте површине заправо представљају средњовековну нивелету унутар куле, са које је започело зидање лица зидова опеком изнад камених темеља; наиме, на једној од њих су нађена два новчића, од којих један припада ковању угарског краља Матије Корвина (1459–1490), (сл. 4/1) (Réthy 1907, 235 A; Huszár 1979, 717, 1468–1481).

Дна камених темеља западног и северног зида (висине 0,90–1,00 м) откривена су приликом копања кроз више слојева и прослојака различитог састава, па и слоја зеленкастог леса, у виду набоја тла међу зидовима куле;[16] један од њих је малтерни слој, релативно компактан, у који је укопана још једна веома плитка кружна јама (5), без налаза (уп. сл. 5). Утемељење зидова је обављено по систему конструкције која се примењује код фортификација подигнутих у подбарном терену или води – употребом дрвених шипова вертикално набијених у редовима у слојеве глине и песка, можда и унутар укопа, с обзиром на то да два до три реда тих дирека излази изван ширине самог

[16] У једном од прослојака уз северни зид куле пронађен је мали фрагмент бронзане римске фибуле?, и то је био једини налаз тог доба. Треба, међутим, напоменути да је унутрашњост куле у сонди I тек делимично истражена на ниву дна темеља, док је у сонди III ископавање окончано по скидању рушевинског слоја.

Сл. 7. Дна темеља зидова Куле-капије на дрвеним шиповима, сонда I
Fig. 7. Bottom of the Gate Tower wall foundations on wooden piles, trench I

зида. Врхове тих шипова, под благом косином, покрива дебљи слој кречног малтера, но судећи по остацима површина овог прхког малтера на истој нивелети и унутар простора куле, могло би се само претпоставити да је реч о некаквом слоју који је могао имати више функција (на пример затезну, нивелирајућу и заштитну од продирања подземне воде). Између и поред ових дирека при врху, у слоју песка, очувани су и делови краћих или дужих савијених! комада дрвета у виду тањих гредица постављених хоризонтално, вероватно ради стабилости вертикалних шипова (сл. 7).

С друге стране, ситуација у сонди IV, са спољне стране зида 1, била је далеко сложенија. Непосредно иза линије источног профила сонде I, који је истовремено био и западни профил сонде IV, уочена је уска површина набоја тамномрке глиновите земље у виду некакве „преграде" са остацима гореле греде и пуно гарежи на врху (сл. 8), али и с новчићем угарског краља Владислава II (1490–1516) с почетка 16. века, пронађеном приликом њеног уклањања (Réthy 1907, 272 A; Huszár 1979, 806, 1500–1502) (сл. 8/1). Рушевински паљевински слој црвеносмеђе боје прелазио је преко површине „преграде", а уз то је у јужном профилу сонде имао изразито вертикалну ивицу у правцу њене спољне ивице; како тог слоја није било изван те

Сл. 8. Набој од глиновите тамномрке земље („преграда”) на ивици слоја паљевине и испуне рова, сонда IV: 1. новчић из тамномрког блатног слоја талога под набојем глине

Fig. 8. Rammed dark brown clay (“barrier”) at the edge of the burnt layer and ditch infill, trench IV: 1. coin from the dark brown muddy layer of sediment under the rammed clay

ивице, произилази да је уклоњен у неким интервенцијама које су уследиле након пожара. Податак да својим горњим делом „преграда” излази знатно изван горње коте слоја исте боје у сонди I, неспорно потврђује да тај набој постоји, али није јасно да ли је имао функцију и какву. Наиме, показало се да лежи над слојем наплавине, тј. блатног талога од земље исте тамномрке боје с мноштвом уломака животињских костију и других ситних налаза, али и бројне камене ђулади, међу којом се изван „преграде” нашла и гвоздена тробрида стрелица с тулцем и још један новчић Матије Корвина (Réthy 1907, 239A; Huszár 1979, 719, 1482–1486) (сл. 9/1); с друге стране, у истој земљи, у нивоу са ђулади, али у делу јужног профила између наводне преграде и зида 1 (под обрађеним комадом камене пластике који није извађен) нађен је и бронзани свећњак, који се типолошки може сврстати у серијске производе 15–16. столећа (Поповић и Бикић 2004, 155 с нап. 300,

Сл. 9. Новооткривени део зида 2 у основи ископа, сонда IV;
1–2. новчић и свећњак међу каменом ђулади у слоју талога тамномрке земље

Fig. 9. Newly discovered part of wall 2 at the base of the dug-out, trench IV; 1–2. a coin and a candlestick among stone cannonballss in a layer of sediment of dark brown soil

кат. 208; Цуњак 1997, 132–133, Т. I/3–4) (сл. 9/2). Необична подударност ивице ове „преграде" с ивицом на лицу северног зида куле које недостаје у наставку ка истоку заправо је у вези са другом „конструкцијом", која се појавила по скидању овог набоја и у правцу његове спољне ивице. У том источном делу сонде, наиме, налазимо потпуно другачију ситуацију – и у основи, а пре свега на њеном источном и јужном профилу (од вертикалне ивице рушевинског слоја источно), издвојили су се слојеви другачије боје, разнолики по структури, којима је ров и заправо простор испред куле континуирано засипан током дугог периода од разарања Купиника почетком 16. века па до данашњих дана. Међу њима се масивношћу и саставом издваја слој са огромном количином ломљеног камена и опеке (и с већом количином уломака керамике, уз стакло од граната и посуђа, кованике и др. комада грађевинског метала и тек једну камену куглу), због чијег обрушавања је сонда проширена најпре ка истоку, а касније и ка северу како би се открио североисточни угао куле и разјаснила ситуација у основи ископа. Тако се негде у нивоу с каменим куглама, а у линији спољне ивице описаног набоја, пружајући се приближно по правцу запад–исток по средини сонде, појавила горња заравњена површина „конструкције", која је изгледала попут некакве малтерне „платформе", са усеком у средишњем делу на јужној страни. Стога се најпре помишљало да представља две базе за стубове моста, као у Бачу (уп. Станојев 2019, сл. на стр. 173). У наставку копања, међутим, закључено је да се ради о зиду (овде обележен као зид 2), грађеном од ломљеног камена и делова опека утопљених у масу малтера, по чему се разликује од осталих зиданих структура, као и ширином од око један метар; лице на том западном крају, изразито равне површине, сачувано је у висини од 0,35–0,40 м (уп. сл. 9–10). Испоставило се да камена ђулад запуњавају „шупљине" између тог зида, попречног зида 1 и северног зида куле, лежећи на дебљем слоју прхког малтера на дну ископа – идентичног оном који је констатован и у нивоу дна темеља зидова у унутрашњости куле. Тако би из подударности спољне ивице набоја од глине са западном ивицом зида 2 произилазило да су те две „конструкције" у непосредној вези, као што је видна и подударност вертикалне линије паљевинског слоја у јужном профилу са њима и са ивицом на северном зиду, одакле изостаје фасадна опека. Сви ти подаци, уз чињеницу да над заравњену површину зида 2 належу поменути слојеви насипа, говоре у прилог закључку да је он „срубљен" у једној интервенцији приликом које је отклоњен и слој паљевине и опека са лица на северном зиду куле. Но за сада немамо објашњење одакле набој од глине баш по истој линији. Зид 2 се дуж источног профила сонде продужавао под правим углом у оба правца.

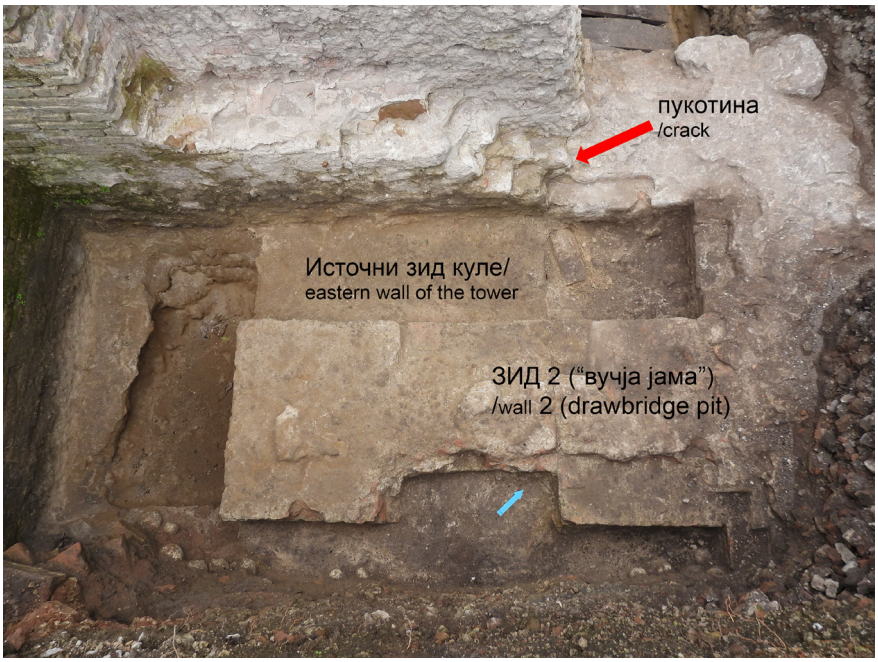

Сл. 10. Остаци источног зида куле и зида 2 у конструкцији „вучје јаме”, са слојем малтера између зидова у нивоу дна темеља (сонда IV)

Fig. 10. Remains of the eastern wall of the tower and wall 2 in the “wolf pit” structure (*drawbridge pit*), with a layer of mortar between the walls at the level of the bottom of the foundations, trench IV

Северни „крак” се такође под правим углом спајао са најнижим редом камена у темељу северног зида куле затварајући тако простор пред зидом 1; мада су евидентне водоравне пукотине на месту где опека са зида куле належе на његову горњу површину, изгледа као да је у питању истовремена градња (сл. 10). Јужни „крак” је залазио у јужни профил сонде, док је спољно, тј. његово источно лице било дубоко под источним профилом који се константно обрушавао, тако да његова ширина с те стране није могла бити измерена.

Након детаљног чишћења површина у дну ископа, међутим, уочене су ивице још једног знатно ширег зида (око 1,90 м) чија се спољна ивица поклапала са линијом лица чеоних партија *источног* зида куле на њеним угловима; унутрашња ивица овог, по свему судећи источног зида куле, с друге стране, поклапала се са западном ивицом зида 2, који лежи управно и чини се *на* његовој, такође, заравњеној површини. Ако се то покаже тачним у будућем проширењу ископа, тешко би била прихватљива претпоставка о градњи зида 2 изједна са северним зидом куле; за сада, наиме, скучене по-

вршине између зида 2 и зидова куле, као и у делу према јужном профилу сонде, уз постојање поменутог дебљег слоја малтера у дну ископа, који је заправо констатован на свим тим уским површинама, нису дозволиле јасно дефинисање односа међу остацима ових зидова. Када се сагледа претпростор испред куле, затворен зидом 2, може се закључити да он представља остатак зидане *вучје јаме*, аналогно таквим јамама на прилазу улазној Кули-капији средњовековног подграђа Бачког замка, коју су обезбеђивала и два покретна дрвена моста (Станојев 2019, 164–166, сл. на стр. 172–175; Вујовић 2008, сл. на стр. 14). Вероватно би и налаз великог броја камене ђулади унутар простора обухваћеним овим зидом (више од 150 комада) имао објашњење у коришћењу *вучје јаме* за њихов смештај.

Поменути прхки дебљи слој малтера пробијен је само у најширем делу, између западне ивице зида 2 и зида 1, да би се констатовало да се дрвени вертикално побијени шипови налазе и под зидом 2, а испод темеља зида 1 је, као и унутар куле, регистрована употреба водоравних дрвених гредица, мада је овде реч о знатно масивнијим комадима; могуће је да се ради о 2–3 паралелно постављене греде које су утопљене у веома компактну малтерну масу у целој дужини зида (сл. 11). Ипак због уске површине „пробоја" дебелог слој малтера између ова два зида, овај закључак би морао бити проверен, с обзиром на то да није било могућности за вађење песка како би се утврдило да ли на одређеним размацима постоје и вертикални диреци који носе греде под малтерном подлогом зида 1. Такође, проширивањем ископа би морао бити проверен не само однос зида 2 према откривеним остацима источног зида, већ и да ли дрвени шипови откривени под западним крајем зида 2 припадају њему или источном зиду куле, или је заправо ова „доња" зона источног зида под зидом 2 била грађена само у тој висини као његов ослонац (затега), тј. истовремено.

Тек проширењем сонде ка северу, са спољне стране зида 2, откривен је и спољни североисточни угао куле. Копало се кроз више слојева различите структуре и садржаја, заправо испуне рова, уз бројан и разноврстан материјал измешан на различитим дубинама (бројни уломци керамичких посуда, два гвоздена ђулета, ножићи и др.). Но и овде постоји неколико важних детаља који би могли бити разматрани у склопу тумачења фаза градњи на улазној кули. Најпре се испоставило да у горњој зони лица ове партије источног зида недостаје ред фасадне опеке (као што недостаје и поменути део јужног лица северног зида куле источно од зида 1, ишчупаног? у једнакој ширини од 0,35 м); вађење цигле је заправо појава уочена готово на сваком делу бедема и зидова куле. Међутим, висина од које она није сачувана по-

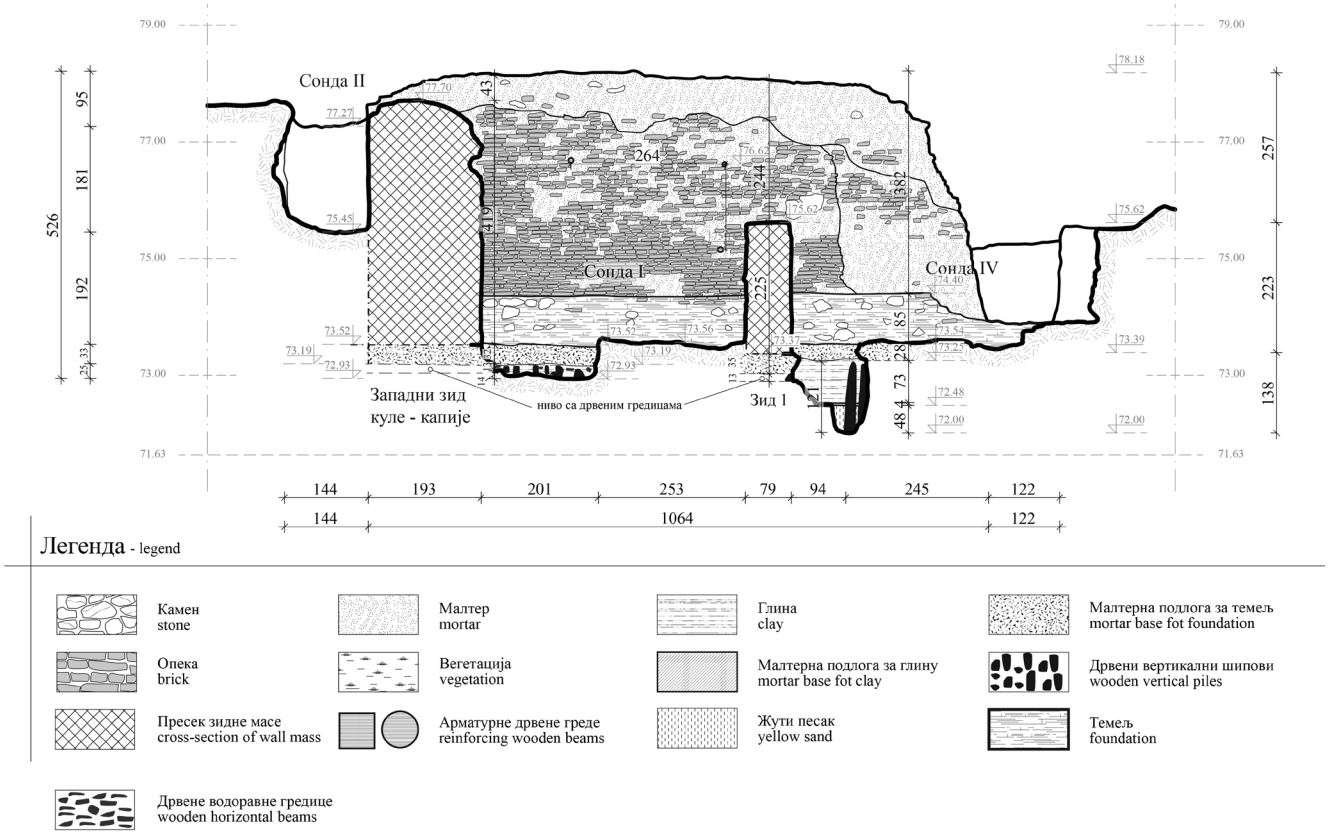

Сл. 11. Унутрашње лице северног зида Куле-капије са пресеком преко сонди (цртао: А. Стаменковић)

Fig. 11. The inner face of the northern wall of the Gate Tower with a cross-section across the trenches (drawn by: A. Stamenković)

Сл. 12. Спољно лице источног зида куле и угао са зидом 2,
с основом ископа у нивоу дна темеља (северно проширење у сонди IV)

Fig. 12. The outer face of the eastern wall of the tower and the corner with wall 2,
with the base of the dug-out at the level of the bottom of the foundation
(northern extension in trench IV)

клапа се са висином до које је сачуван угао са зидом који скреће источно; дакле, са ове спољне стране, на чеоном лицу источног зида куле, постоји угао, тј. скретање, и то тачно у линији спољне ивице зида 2 (сл. 12). На основу преклапања опеке на самом углу и слоја малтера којим су изједна спојене најнижа зона зида 2 и дно темеља источног зида, произилази да је тај угао првобитно постојао. Са ове спољне стране зида 2, у тој најнижој зони изнад малтера, видљиво је неколико правилно сложених редова опеке са већим ивичним комадима камена изнад, у слогу који није уочен на западном краку, наспрам зида 1, где је зид 2 и једино откривен у целој сачуваној висини; но мора се опет указати на приметну пукотину између горње површине зида 2 и опеке која належе на њу у овом углу, што уз заиста необичан изглед зидних површина који га чине може да укаже на некакве поправке или фазе у градњи. Уз то, треба истаћи и да је лице источног зида, сачувано у доњој зони, све до дна изидано редовима опеке, с тим што је, чини се, тек на самом североисточном углу употребљаван и масиван комад камена. Откривањем његовог дна темеља на овом спољном североисточном углу, констатовано је

да има идентичну потпорну структуру као унутар куле – дрвени усправно пободени шипови стоје у нешто већој ширини од „лица" темеља, а водоравне дрвене гредице попуњавају међупростор овде испуњен песком.

Унутрашњост тврђаве

Сонда II и V, које је делио контролни профил, постављене су дуж западног зида Куле-капије, али са његове унутрашње стране. Стратиграфска ситуација је потпуно различита у односу на сонде унутар и са спољне стране куле, што указује на више нивоа коришћења и нивелација, који нису могли бити јасније дефинисани због мале ширине ископа а изузетно масивног културног слоја – у сонди V, на пример, висинска разлика од затеченог тла терена до дна темеља износила је око 4,30 м, док су у сонди II радови окончани на око 2,2 м дубине.[17] Из поменутих техничких проблема површине сонди су смањене, те њима нису обухваћени и углови куле увучени унутар тврђаве, што није омогућило сагледавање стратиграфије целог терена око њених зидова, односно приступа њеном унутрашњем простору на нивоу спрата. Нису сачувани никакви *in situ* делови „прага", као ни подне дрвене конструкције с које се из куле ступало у тврђаву, но из висине њених унутрашњих фасадних зидова и односа према најнижој коти са спољне стране зида 1, може се закључити да се ископавањем унутар куле истраживао њен најнижи – приземни ниво, који је био затворен према утврђеном делу града, тако да се у њега улазило кроз отворе на првом спрату. Зидана бочна спољна и унутрашња дрвена степеништа, као што је то уобичајено код кула, свакако су била решење за комуницирање међу спратовима, но оставићу по страни претпоставку да је овај прилаз тврђави с копна, преко покретног моста над шанцем, био само (за сада и једини) пешачки улаз у тврђаву.

У сонди II, уз северозападни угао куле, већ на око 0,40 м под површином терена, откривена је површина танког слоја кречног малтера пробијена укопом једне плитке јаме (3) са пепелом и гарежи, без налаза. У остатку сонде, где није било малтера, сишло се на „лучно" формиран масивни слој ло-

[17] Ископавања током 2021. године, као и наредне године, обављена су захваљујући великом ангажовању чланова стручне екипе и студената археологије, уз спорадично учешће једног до три физичка радника и велику помоћ удружења „Зелени поглед" из Купинова, у чијој организацији су и полазници археолошког кампа, под вођством и уз залагање колеге Одобашића узели учешће и у оквиру теренских послова, као и рашчишћавању Купиника од багрема и бујади. Из више од дупло већег износа (укупно 950.000,00 динара), који је Музеј определио у наредној години, готово половина суме је издвојена за C14 анализе, али оне, нажалост, нису до данас обављене из разлога техничке (!) природе; такође ни средствима добијеним на покрајинском конкурсу за ту годину, општина Пећинци није успела да обезбеди ангажовање физичких лица преко јавних радова, што је све скупа представљало ограничавајући фактор у реализацији планираних пројектних задатака.

Сл. 13. Западни профил и основа на нивоу дна ископа у сонди II унутар тврђаве (поглед са југоистока)

Fig. 13. Western profile and base at the level of the bottom of the dug-out in trench II inside the fortress (view from the south-east)

мљене опеке и камена,[18] да би се констатовало да он залази у западни и јужни профил, али не и под малтерну површину са његове северне стране – северна ивица овог слоја се буквално поклапала са профилом испод малтера. Но, скидањем свега неколико слојева контролног профила, постављеног између сонде II и сонде V, уочена је и његова јужна ивица, на основу чега је закључено да се ради о испуни некаквог већег „укопа" којом је терен пред кулом у више наврата нивелисан до новијег времена, што су потврдили и слојеви изнад њега (сл. 13). Наиме, сав археолошки материјал из тих слојева је сличан – уз уломке грнчарије који припадају различитим врстама посуђа (кухињског и стоног, те и тамносиво глачане османске грнчарије), делове животињских костију, доста кованика и друге гвожђурије – нађене су и две фрагментоване турске луле, део стаклене гранате, као и једна трговачка пломба (за печаћење

[18] Слој је најпре уочен у виду две раздвојене зоне истог састава, обележене као „јама 1 и 2", да би се пражњењем површине између њих констатовало да је реч о једном слоју са „улегнутим" средишњим делом (уп. сл. 13).

Сл. 13. Слојеви насипа и нивелација с првобитним средњовековним нивоом (малтер) у простору уз западни бедем куле унутар тврђаве (сонда V, северна половина)

Fig. 13. Layers of embankment and levelling with the original Medieval level (mortar) in the area along the western rampart of the tower inside the fortress (trench V, northern half)

робе) из 19–20. века.[19] Потом је копањем у дубину, кроз слој потпуно друге структуре и боје, уз мало ситних, атипичних уломака грнчарије и животињских костију, нађено и једно камено ђуле; на нивоу 10–11. откопа са којим је ископавање у овој сонди прекинуто, документована је и полукружна површина са распалим малтером, што је све скупа (уз други слој малтера на профилу под малтерном површином у северном делу сонде) указало да овде постоји више нивоа коришћења простора уз бедем, као и више слојева насипа и нивелација којима је с временом затрпаван и равнан унутрашњи простор тврђаве, а да ниво терена на коме се живело у средњем веку треба очекивати тек на још нижим котама.

То је потврдила и стратиграфија слојева у сонди V. Ископавање у јужној половини сонде је прекинуто на релативној дубини од 1,10 м, док се у северној половини сишло до дна темеља у делу ископа уз сам зид куле (сл. 14). Овом сондом је откривена унутрашња ивица лица западног зида

[19] Реч је о оловној аустроугарској апотекарској пломби/печату, судећи по натпису (у питању је апотекарска маст *Caritbecchtisik salbe*), интензивно коришћеним за обезбеђивање транспорта и складиштења робе у 19. веку, добу професионализације фармације.

куле која није била видљива на површини терена, при чему се показало да је оштећено (скидањем ивичне опеке) у новије доба; наиме, уочен је ров ширине око 0,40 м дуж зида, готово од самог североисточног до југозападног угла сонде, испуњен слојем тамније мрке земље (на релативној дубини око 0,50 м). Сличан покретни материјал из прва четири откопа и из испуне рова указао је да је ров могао бити ископан најраније током 17. века, а могуће и у новије време. И овде је, као и у сонди II, документовано више нивоа коришћења и нивелација. Ситуација у првих неколико слојева, судећи према налазима, била је слична оној у сонди II, с доста животињских костију, више фрагментованих турских лула, кованика, уломака керамике и експлозивних стаклених кугли какве су налажене и на другим тврђавама у османском периоду (уп. Поповић и Бикић 2004, 170, кат. 309, 477). У дубљим слојевима је било углавном ситнијих уломака грнчарије и животињских костију, а два кованика су нађена управо изнад најнижег малтерног слоја, уоченог у нивоу горње коте темеља, који представља првобитну нивелету у простору уз унутрашње лице бедема. У дну ископа, у северозападном углу сонде, сишло се на око 4,50 м дубине у односу на површинске коте, када су се појавили врхови усправно пободених дирека под темељом и малтерним слојем, у једном низу изван равни лица темеља; темељну зону, висине око 0,90 м, чине правилно сложени редови притесаних већих комада камена са неколико редова опеке између.

Закључак

Ова прва истраживања су пружила неке потпуно нове податке о утврђеном делу града Купиника, односно о улазној Кули-капији. Осим што су добијени први подаци о дубини и стању темеља њених зидова, откривена су и три зида, чији остаци нису били видљиви на површини терена. Попречни зид 1, знатно тањи од бочних зидова куле, судећи по остацима горње зоне и малтера са спољне стране, зидан је истовремено са северним зидом куле, иако је другачије грађе и утемељења. Зид 2, потпуно заравњене горње површине, делимично откривен на око 1,80 м испод затеченог тла терена и у простору испред зида 1, приписан је делу конструкције зидане *вучје јаме* која са покретним мостом над воденим ровом чини целину. Заравњену површину, незнатно нижу у односу на горњу површину зида 2, имали су и остаци зида чије су ивице откривене у уском простору између њега и северног зида куле, који би према правцу пружања у линији спољних углова куле и ширини припадао источном зиду куле. Разлике у изгледу темеља, тј. начину на који су грађени и материјалу који је коришћен ипак постоје. Но повезује их врло слична употреба дрвене грађе под зиданом структуром, која

је иначе карактеристична за фортификације подигнуте у подбарном терену, или са свих страна окружених водом. Под масивним зидовима куле, испод последњег реда камене или опеке, откривени су дрвени шипови вертикално набијени у слојеве глине и песка. Показано је да код појединих зидова два до три реда стубова излазе изван равни лица (код којих је уочена и употреба водоравно постављених дрвених гредица при врху), док су под западним чеоним крајем зида 2 вертикални диреци испод, тј. у равни са површином зида, без употребе гредица. Под зидом 1, у веома уском простору у којем се сишло испод равни малтера под задњим редом опеке, уочене су тек дебеле водоравне греде. И у кули, али и са спољне стране зида 1 у свим просторима међу откривеним зидовима *вучје јаме*, констатован је дебљи слој малтера који је покривао врхове шипова и на истом нивоу прекривао унутрашњост ових просторија.

На основу анализе стратиграфије и очуваних остатака темеља и лица зидова који чине овај источни део грађевине, предочен је низ елемената који отварају питање постојања више грађевинских фаза, а које захтева детаљнију анализу и материјала и изгледа архитектонских остатака уз проширивање ископа којима би све те структуре биле у целини откривене. Ипак постоје налази којима је могуће делимично илустровати доба друге половине 15. столећа, у коме су последњи српски деспоти из владарске породице Бранковића овде, на свом поседу у пограничном јужном делу Угарске, столовали. Под рушевинским слојем пљевине са угљенисаним гредама урушене међуспратне конструкције, с опеком, обрађеним ивичним комадима камена и гомилом пећњака, у приземљу куле је нађен и један новчић Матије Корвина (1458–1490), док је новац његовог наследника Владислава II (1490–1516) откривен са спољне стране зида 1, у слоју тамномрке земље; у истом том слоју, али међу зидовима *вучје јаме*, у коме је лежала бројна камена ђулад, извађен је и други новчић Матије Корвина и бронзани стојећи свећњак који типолошки припада њиховој епохи.

Над остацима зидова *вучје јаме* издвојени су масивни слојеви насипа са налазима који упућују да је ров, и заправо цео простор испред источног зида куле, континуирано засипан од времена разарања Купиника почетком 16. века до данашњих дана. С друге стране, неколико јама укопаних кроз поменути слој пљевине (јаме 1, 6–8) садржи материјал који указује да је унутрашњост куле током 17. века поуздано, ако не и нешто раније, била у некаквој функцији. Међутим, слојеви и целине са налазима који би се могли приписати старијем средњовековном хоризонту (14. век), а о чијем постојању сведоче писани извори, приликом ових истраживања нису утврђени.

Сондама унутар тврђаве, у простору уз унутрашње лице западног зида куле, указано је на више нивоа коришћења и нивелација, са средњовековном нивелетом тек на око 3,5 м од затечене коте терена. Закључено је и да су, како је то уобичајено код кула, морала постојати унутрашња дрвена степеништа за комуникацију међу спратовима, али и спољна којима се са првог спрата, у нивоу улаза преко покретног моста, силазило у утврђени простор града.

Археолошки су дакле потврђени историјски подаци о разарању тврђаве 1521. године у походу Османлија на Београд, урушавањем спратова куле у великом пожару, као и да, изгубивши значај војнопограничне тврђаве у одбрани јужних граница Угарске, живот овде није сасвим замро. С наставком истраживања око Куле-капије, а посебно у унутрашњости тврђаве, требало би очекивати значајније налазе којима би наша сазнања о Купинику, добијена у овим првим археолошким истраживањима, могла бити допуњена.

Захвалница: посебну захвалност за помоћ у идентификацији новца дугујем колеги М. Вуксану из Историјског музеја Србије. У техничкој припреми илустрација велику помоћ ми је пружио колега С. Трипковић, коме овом приликом најсрдачније захваљујем.

БИБЛИОГРАФИЈА

Bikić, V. 2003. *Gradska keramika Beograda (16–17. vek)*. Beograd: Arheološki institut.

Бошковић, Ђ. 1939. Две цркве код Купинова, *Гласник Историског друштва* у Новом Саду, књ XII, св. 2, 211–216.

Бошковић, Ђ. и Одобашић П. 2016. *Купиник: последња престоница српских деспота, каталог изложбе*. Рума: Завичајни музеј.

Вујовић, С. 2008. *Тврђаве и остаци утврђених градова, Публикација 9 – Бач*. Београд: Београдска тврђава.

Ђорђевић, М. 1995. Црква св. Луке у Купинову, археолошка истраживања у 1994. години, *Гласник Друштва конзерватора* 19: 122–125.

Грујић, М. Р. 1939. Духовни живот, у: *Војводина I: од најстаријих времена до Велике сеобе*, ур. Д. Ј. Поповић, 330–414. Нови Сад: Историско друштво.

Dinić-Knežević, Д. 1975. Sremski Brankovići, *Istraživanja* IV: 5–47.

ИСН II = *Историја српског народа. Доба борби за очување и обнову државе* (1371–1537), ур. Ј. Калић, друга књига. Београд 1982: Српска књижевна задруга.

ИСН III = *Историја српског народа. Срби под туђинском влашћу* (1537–1699), ур. Р. Самарџић, трећа књига. Београд 1993: Српска књижевна задруга.

Крстић, А. 2020. Српски деспоти и властела у државној структури Угарске (1404–1459), у: *На граници хришћанске Европе: поглавља из хиљадугодишњег мађарско-српског суживота*, ур. А. Хорњак, 20–35. Нови Сад: Форум.

Крстић, А. 2007. Време турске власти, у: *Срем кроз векове: слојеви културa Фрушке горе и Срема*, ур. М. Матицки, 75–100. Београд–Беочин: Вукова задужбина.
Мишић, С. (ред.). 2010. *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима,*162–164. Београд: Завод за уџбенике.
Поповић, Ј. Д. 1939. Војводина у турско доба, у: *Војводина I: од најстаријих времена до Велике сеобе*, ур. Д. Ј. Поповић, 145–300. Нови Сад: Историско друштво.
Поповић, М., Бикић, В. 2004. *Комплекс средњовековне митрополије у Београду*. Београд: Археолошки институт.
Réthy, L. 1907. *Corpus Nummorum Hungáriáé. Magyar Egyetemes Éremtár* II. Vegyesházi királyok kora. Budapest: Hornyánszky Viktor Császári és királyi udvari könyvnyomdája.
Rešetar, M. 1925. *Dubrovačka numizmatika (II. opisni dio)*. Beograd–Zemun: Srpska Kraljevska Akademija nauka i umetnosti.
Спремић, М. 2007. Српски деспоти у Срему, у: *Срем кроз векове*: *слојеви културa Фрушке горе и Срема*, ур. М. Матицки, 45–73. Београд–Беочин: Вукова задужбина.
Станојев, Н. 2019. *Бач – археологија*. Нови Сад: Музеј Војводине.
Стојановић, Љ. 1905. *Стари српски записи и натписи*, књ. III. Београд: Српска краљевска академија.
Thallóczi, L. and Áldásy, A. Eds. 1907. Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198-1526, in *Magyarország melléktartományainak oklevéltára* II. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum. Budapest: Magyar tudományos akadémia.
Huszár, L. 1979. *Münzkatalog Ungarn, Von 1000 bis Heute*. München: Battenberg.
Цуњак, М. 1997. Бронзани свећњаци и кадионице из Смедеревске тврђаве, *Саопштења* XXIX: 125–135.
Шмит, Р. и Бошковић, Ђ. 1939. Средњевековни градови у Војводини, у: *Војводина I: од најстаријих времена до Велике сеобе*, ур. Д. Ј. Поповић, 301–329. Нови Сад: Историско друштво.

Гласник Српског археолошког друштва је доступан у отвореном приступу.
Чланци се могу бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Ауторство-Некомерцијално-Без прерада 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Journal of the Serbian Archaeological Society is an Open Access Journal.
All articles can be downloaded free of charge and used in accordance with the licence Creative Commons – Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Emina Zečević
National Museum of Serbia, Belgrade

THE FORTRESS OF KUPINIK – RESIDENCE OF THE BRANKOVIĆ FAMILY OF SREM IN THE LIGHT OF THE FIRST ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

Keywords: *Kupinik, "water" town, Gate Tower, drawbridge pit, Serbian despots in Hungary, residence of the Branković family of Srem, 15th–16th century*

The fortress of Kupinik in Lower Srem, one of the best-preserved Medieval fortifications in Vojvodina, is classified as a so-called water town, since it was built on a small elevated plateau in the backwater of the Sava River, surrounded by marshy land, often completely under water (figs. 1–2). It is not known when it was built. First mentioned in charters of the Hungarian king Sigismund of Luxembourg in the end of the 14th century as a "royal" town (Kulpen, Kölpény), during the 15th century, Kupinik was granted to Serbian despots and nobles, and became the last residence of the Branković family of Srem, descendants of the Serbian despot Đurađ Branković (1427–1456).

The first archaeological research at this site, conducted by a team of the National Museum of Serbia in 2021–2022, yielded some completely new data on the fortified part of the city of Kupinik. Archaeological trench excavations (trenches I–V) around the entrance Gate Tower, on the north-eastern rampart of the fortress, which was approached from the mainland through the suburbs over a bridge spanning a deep ditch, yielded the first information about the depth and condition of the foundations of its walls (figs. 3–5, 7–12). Two walls (1 and 2) were also discovered, the remains of which were not visible on the surface. Transverse wall 1, significantly thinner than the side walls of the tower, was, judging by the remains of the upper zone and the plaster on the outside, built at the same time as the northern wall of the tower, although it is of different construction and foundations. Wall 2, with a completely levelled upper surface, partially discovered at about 1.80 m below the existing ground surface and in the area in front of wall 1, was attributed to part of the construction of a masonry "wolf pit", i.e., the installation of a fortified barrier, which forms a whole together with the mobile bridge over the water ditch (*drawbridge pit*). The edges of a wider wall, also with a levelled surface, slightly lower than the upper surface of wall 2, were discovered in the narrow space between it and the northern wall of the tower; according to the direction of the extension in the line of the outer corners of the tower and its

width, it would belong to the eastern wall of the tower (figs. 9–10). There are differences in the appearance of the foundations of the tower walls, i.e., in the way they were built and in the material used. They are connected, however, by a very similar use of timber under the masonry structure, which is otherwise characteristic of fortifications built in marshy terrain, or surrounded on all sides by water. Under the massive walls of the tower, under the last row of stone or brick, there are wooden piles vertically driven into layers of clay and sand. In some walls, two to three rows of pillars protrude beyond the plane of the face – under the northern and western walls inside the tower, under the northern one in the part towards the corner with the newly discovered wall 1, as well as on the outside of the eastern wall at the north-easternmost outer corner; we also observed the use of horizontally placed wooden beams at the top, and there are vertical pillars below under the western end of wall 2, flush with the wall surface, without the use of beams. Under transverse wall 1, in a very narrow space where the mortar level under the last row of bricks was reached, only thick horizontal beams were observed. Both on the ground floor of the tower, but also on the outside of wall 1 in all spaces between the exposed remains of the tower walls and the "wolf pit", a thicker layer of plaster was found, which covers the top of the piles and the interior of those rooms at the same level (fig. 11).

Based on the analysis of the stratigraphy and the preserved remains of the foundations and faces of the walls that make up this eastern part of the building, a series of elements has been presented that raise the question of the existence of multiple construction phases, which requires a more detailed analysis of both the materials and the appearance of the architectural remains, along with the expansion of the excavations that would reveal all these structures in their entirety. However, there are finds that can partially illustrate the period of the second half of the 15th century, in which the last Serbian despots from the ruling family of Branković had their residence here, on their estate in the southern border part of Hungary. Under the rubble layer of burnt ash with charred beams of the collapsed mezzanine structure, bricks, processed edge pieces of stone and a pile of ovenware, on the ground floor of the tower, a coin of Matthias Corvinus (1458–1490) was found, while the coin of his successor Vladislav II (1490–1516) was discovered on the outside of wall 1, in a layer of dark brown soil; in the same layer, between the walls of the "wolf pit", with numerous stone cannonballs, another coin of Matthias Corvinus was also extracted, as well as a bronze standing candlestick that typologically belongs to the same era (figs. 4–6, 8–9).

Above the remains of the "wolf pit" walls, massive embankment layers with finds were identified, indicating that the trench, and in fact the entire space

in front of the eastern wall of the tower, has been continuously filled in since the time of the destruction of Kupinik at the beginning of the 16th century until the present day. On the other hand, several pits dug through the aforementioned layer of burnt material (pits 1, 6–8) contain material indicating that the interior of the tower was most definitely in use for some function during the 17th century, if not somewhat earlier. However, the layers and units with finds that could be attributed to the Older Medieval horizon (14th century), the existence of which is attested by written sources, have not been established by these investigations.

Trenches inside the fortress, in the area along the inner face of the western wall of the tower, indicated multiple levels of use and levelling, with the Medieval level at about 3.5 m from the existing ground level (figs. 13–14). It was also concluded that, as is usual with towers, there must have been internal wooden staircases for communication between floors, but also external ones that led from the first floor, at the entrance level, across a drawbridge, to the fortified area of the city.

Archaeological evidence has therefore confirmed the historical data about the destruction of the fortress in 1521 during the Ottoman campaign against Belgrade, with the collapse of the tower floors in a major fire, and that, having lost its significance as a military-border fortress in the defence of Hungary's southern borders, life here did not completely die out.

УПУТСТВО АУТОРИМА

Рукописи се предају на српском језику у ћириличкој верзији писма (са подршком Serbian Cyrillic) или неком од широко распрострањених европских језика (енглеском, немачком, француском, италијанском, руском). Уколико се рукопис предаје на српском језику, аутор је дужан да приложи и резиме на енглеском језику. Уколико се рад предаје на страном језику, треба да садржи и резиме на српском језику. Потписи испод слика и кључне речи треба да буду на српском и на енглеском језику уколико је основни текст на српском или енглеском, односно на српском и на основном језику текста уколико је основни текст француски, немачки и др. Речи, наводи и наслови писани на неком од страних језика треба да буду написани у свом изворном облику.

Чланци који се предају редакцији ***Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*** треба да се припреме тако да садрже следећим редоследом: наслов, име и презиме аутора са афилијацијом, сажетак (апстракт), кључне речи, основни текст, захвалницу или напомемну (није обавезна), библиографију, резиме (посебан документ), графичке прилоге (посебни документи), наслови и текстуални садржај илустративних прилога (посебан документ) и контакт податке (посебан документ). Сви фајлови који се предају треба да садрже име аутора у називу фајла, на пример: petrovic-tekst.doc, petrovic-slika1.jpg, и слично.

Рукописи ће бити примљени само уколико су писани и опремљени у складу са наведеним правилима. Редакција ће вратити на дораду текстове који нису припремљени у складу са правилима. Сваки од приспелих радова редакција ***Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*** проследиће анонимним рецензентима. Редакција одлучује о категоризацији позитивно оцењених рукописа, у складу са критеријумима наведеним у важећим актима о уређењу научних часописа Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Радови се предају у дигиталној форми, на адресу sad.glasnik@gmail.com.

Цело Упутство се налази на сајту *Гласника Срӣскоӣ археолошкоӣ друштва*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

GUIDELINES FOR THE AUTHORS

The manuscripts are submitted in the Serbian language in the Cyrillic version of the script (with Serbian Cyrillic support) or in some of the widespread European languages: English, German, French, Italian, Russian. If the manuscript is submitted in Serbian, the author is required to enclose a résumé in English. If the author submits the work in a foreign language which is not his or her native language, it is required to state the name of the translator, or the press corrector who prepared the version of the text in a foreign language. Besides, key words, résumé, and captions below the illustrations in Serbian should be added to the works written in a foreign language. Words, quotations and titles written in any of the foreign languages should be written in their original form.

The articles submitted to the editorial board of the *Journal of the Serbian Archaeological Society* should contain, in the following order: title, name of the author with the affiliation, summary (abstract), key words, body text, bibliography, acknowledgements (not required), résumé (separate file), graphical appendices (separate files), list of illustrations and textual content of illustrative annexes (separate file) and contact details (separate file).

The manuscripts will be accepted only if they are written and structured in accordance with these Guidelines. The editorial board of the *Journal of the Serbian Archaeological Society* will forward each of the incoming works to anonymous reviewers for peer review. The editorial board decides on the categorisation of the accepted manuscripts, in accordance with the criteria listed in the valid acts on editing scientific journals of the Ministry of Education, Science and Technological Development of Republic of Serbia.

The papers should be submitted in digital form via e-mail sad.glasnik@gmail.com.

The full text of the Guidelines is available on the website of the *Journal of the Serbian Archaeological Society*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

УРЕЂИВАЧКА ПОЛИТИКА

Часопис *Гласник Српског археолошког друштва* је покренут 1984. као научно-стручно гласило Српског археолошког друштва и посвећен је свим темама из области археологије и сродних дисциплина које су укључене у археолошка истраживања (антропологија, архитектура, етнологија, историја уметности, историја, геологија итд.). У њему се објављују оригинални, претходно необјављени радови (оригинални научни радови, прегледни радови, кратка саопштења, извештаји с ископавања, осврти, критике, прикази, библиографије, биографије значајних археолога, некролози). *Гласник Српског археолошког друштва* излази једном годишње. У *Гласнику Српског археолошког друштва* објављују се радови на српском, енглеском, немачком, француском, италијанском и руском језику.

Часопис *Гласник Српског археолошког друштва* је доступан у режиму отвореног приступа. Чланци објављени у часопису могу се бесплатно преузети са сајта часописа и користити у складу са лиценцом Creative Commons – Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Поступак предавања рукописа, рецензија и објављивање радова су бесплатни.

Сви достављени радови пролазе процедуру анонимног рецензирања од стране два компетентна рецензента, које одређује редакција. Рецензирање је потпуно анонимно (*double-blind*): идентитет аутора је непознат рецензентима и обрнуто. Идентитет рецензената остаје непознат ауторима пре, током и након поступка рецензије.

Аутори задржавају ауторска права на објављене радове и дају издавачу неискључиво право да чланак објави, да се у случају поновне употребе наведе као изворни издавач и да га дистрибуира у свим облицима и медијима. Чланци ће се дистрибуирати под Creative Commons-Attribution Nekomercijalno-NoDerivatives (CC BI-NC-ND).

Објављени материјал може да се користи у некомерцијалне сврхе под условом да се наведе одговарајућа заслуга и да се наведе линк ка лиценци.

Цео текст Уређивачке политике се налази на сајту *Гласника Српског археолошког друштва*: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

EDITORIAL POLICY

The *Journal of the Serbian Archaeological Society* was established in 1984 as a scientific professional journal of the Serbian Archaeological Society and it is dedicated to topics from all areas of archaeology and related disciplines that are included in archaeological research activities (anthropology, architecture, ethnology, history of arts, history, geology, etc.). It publishes original, previously unpublished papers (original scientific papers, scientific reviews, short and preliminary reports, excavation reports, book reviews, critical reviews, bibliographies, biographies of significant archaeologists, necrologies). The *Journal of the Serbian Archaeological Society* publishes papers written in Serbian, English, German, French, Italian, and Russian.

The *Journal of the Serbian Archaeological Society* is an Open Access Journal. All articles published in the *Journal* can be downloaded free of charge from the website of the *Journal* and used in accordance with the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

The process of submitting papers, peer reviews and publishing is free of charge.

All submitted papers go through the peer review process performed by two competent Reviewers, chosen by the Editorial Board. All reviews are completely anonymous, based on the double-blind peer review system: the identity of the Authors is not known to the Reviewers and vice versa. The identity of the Reviewers will remain unknown to the Authors before, during, and after the reviewing process.

Authors retain the copyright of the published papers and grant to the publisher the non-exclusive right to publish the article, to be cited as its original publisher in case of reuse, and to distribute it in all forms and media. Articles will be distributed under the Creative Commons-Attribution NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND).

The published material may be used for non-commercial purposes provided that the appropriate credit is given and a link to the license is provided. If the published material is remixed, transformed, or built upon, the modified material cannot be distributed.

The full text of the Editorial Policy is available on the website of the Journal of the Serbian Archaeological Society: https://arheologija.rs/en/jsas-about-the-journal/

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904

ГЛАСНИК / Српско археолошко друштво ; уредник Драгана Антоновић. - 1984, бр. 1- . - Београд : Српско археолошко друштво, 1984- (Београд : BiroGraf). - 24 cm

Годишње. - Наслов од бр. 10 (1995) на срп. и енгл. језику: Гласник Српског археолошког друштва = Journal of the Serbian Archaeological Society. - Друго издање на другом медијуму: Гласник Српског археолошког друштва (Online) = ISSN 3009-3503
ISSN 0352-5678 = Гласник - Српско археолошко друштво
COBISS.SR-ID 6519298